

**MANIPULYATSIYA FENOMENINING PSIXOLOGIK VA IJTIMOIIY
MOHIYATI**

Azimova Ozoda Abduqodir qizi

Qo'qon davlat universiteti

Student of the Foreign Language and Literature Department

Annotatsiya. *Ushbu maqolada manipulyatsiya fenomenining psixologik va ijtimoiy mohiyati tahlil qilinadi. Unda shaxsning ongiga yashirin ta'sir ko'rsatish jarayonlari, manipulyatorlarning psixologik strategiyalari va ularning maqsadga erishish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy muhitda – ommaviy axborot vositalari, reklama, siyosiy kampaniyalar va kundalik muloqotda uchraydigan manipulyativ usullar ko'rib chiqiladi. Maqolada manipulyatsiyaning shaxs xulqi, ijtimoiy munosabatlar va jamiyat ongiga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy asosda bayon qilinib, unga qarshi turish bo'yicha tavsiyalar ham keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Manuolyatsiya, reklama, kognitiv, axborot, lingvistik, complex, mexanizim, manipulyator, asimmetriyasi.*

Kirish. Hozirgi zamonaviy hayotimizda insonlarning ongiga ta'sir o'tkazish vositalari keskin rivojlanmoqda. Shunday vositalardan biri — manipulyatsiya, ya'ni shaxsning fikri, hissiyoti yoki xulq-atvorini yashirin yo'l bilan boshqarish jarayonidir. Zamonaviy psixologiyada manipulyatsiya insonning kognitiv va affektiv tizimlariga mo'ljallangan ijtimoiy-psixologik ta'sir shakli sifatida talqin etiladi (Shostrom, 1967; Fromm, 1990). Ushbu maqolada manipulyatsiyaning nazariy asoslari, shakllari va ijtimoiy oqibatlarini ilmiy nuqtayi nazardan kelib chiqilgan holda tahlil qilamiz.

1. Manipulyatsiya tushunchasining nazariy asoslari

“Manipulyatsiya” termini ilk bor XX asr boshlarida siyosatshunos va psixologik tadqiqotlarda qo'llanilgan. G. Le Bon (1895) “Ommaviy psixologiya” asarida odamlarning ommaviy kayfiyati ularning ongiga qanday ta'sir etishini tahlil

qilgan. Uning fikricha, manipulyatsiya insonlar ongini boshqarishning eng samarali usullaridan biridir.

E. Bernays (1928) esa “Public Relations” konsepsiyasini ilgari surib, jamoatchilik fikrini shakllantirishda axborot manipulyatsiyasi muhim rol o‘ynashini ta’kidlagan. Shuningdek, E. Fromm (1990) manipulyatsiyani “insonni o‘z xohishiga zid tarzda boshqarishning noan’anaviy shakli” deb izohlagan. Shostrom (1967) esa “Manipulyator inson” modelini ishlab chiqib, manipulyatsiyaning shaxslararo munosabatlardagi psixologik mexanizmlarini aniqlagan.

2. Manipulyatsiyaning shakllari va mexanizmlari

Ilmiy adabiyotlarda manipulyatsiya quyidagi asosiy shakllarda namoyon bo‘ladi (Bandler & Grinder, 1975; Cialdini, 2001):

1. Axborot manipulyatsiyasi — ma’lumotni tanlab taqdim etish, faktlarni buzish yoki ularni kontekstdan uzib olish orqali auditoriyani kerakli yo‘nalishga burish.

2. Emotsional manipulyatsiya — shaxsning hissiyotlari (qo‘rquv, aybdorlik, achinish, ishonch) orqali unga bevosita ta’sir ko‘rsatish.

3. Ijtimoiy manipulyatsiya — stereotiplar, ijtimoiy normalar va guruh bosimi yordamida inson xatti-harakatini nazorat qilish.

4. Lingvistik manipulyatsiya — so‘z, metafora, ramz va diskurs vositalaridan foydalanib, ong osti darajasida ta’sir ko‘rsatish

Mazkur shakllar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ko‘pincha axborot maydonida kompleks tarzda qo‘llaniladi

3. Manipulyatsiyaning ijtimoiy-psixologik oqibatlari

Manipulyatsiya insonning mustaqil fikrlash qobiliyatiga, axborotni tahlil qilish salohiyatiga va qaror qabul qilish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ommaviy manipulyatsiya esa ijtimoiy muhitda quyidagi oqibatlarga olib keladi:

Axborot asimmetriyasi — haqiqat va yolg‘on o‘rtasidagi farqni ajratish qiyinlashadi (Toffler, 1980).

Ijtimoiy ishonchsizlik — jamoatchilik orasida ishonchning pasayishi, “axborot charchoqlari” sindromi yuzaga keladi.

Shaxs erkinligining cheklanishi — odam o'z xatti-harakatini mustaqil tanlayotgandek his etsa-da, aslida u tashqi ta'sir ostida bo'ladi.

Bular manipulyatsiyaning nafaqat individual, balki makrosotsial xavfini ham ko'rsatadi

4. Manipulyatsiyaga qarshi turish mexanizmlari

Zamonaviy tadqiqotchilar manipulyatsiyadan himoyalaniish uchun tanqidiy fikrlash va media savodxonlikni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydilar (Potter, 2013). Shaxs axborotni tahlil qilish, manbalarni solishtirish, faktlarni tekshirish va hissiy reaksiya ustidan nazoratni o'rganishi lozim.

Ta'lim tizimida mediasavodxonlik darslari, psixologik immunitetni kuchaytirish dasturlari va axborot madaniyatini oshirish manipulyativ ta'sirlarga qarshi eng samarali ijtimoiy vositalardan biridir

Xulosa

Manipulyatsiya — inson ongiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatishning murakkab mexanizmi bo'lib, u psixologik, ijtimoiy va kommunikativ omillar bilan chambarchas bog'liqdir. Bu hodisa zamonaviy axborot jamiyatida tobora keng tarqalayotgani sababli, uni ilmiy tahlil qilish va unga qarshi strategiyalar ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Manipulyatsiyani aiqlab olish va unga qarshi ongli immunitetni shakllantirish — inson erkinligini saqlab qolishning muhim jihatlaridan biridir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- i. Bernays, E. (1928). Propaganda. New York: H. Liveright.
- ii. Le Bon, G. (1895). La Psychologie des Foules. Paris: Félix Alcan.
- iii. Fromm, E. (1990). Escape from Freedom. New York: Henry Hol
- iv. Shostrom, E. (1967). Man, the Manipulator. Nashville: Abingdon Press.
- v. Cialdini, R. (2001). Influence: Science and Practice. Boston: Allyn & Bacon.
- vi. Bandler, R., & Grinder, J. (1975). The Structure of Magic. Palo Alto: Science and Behavior Books.
- vii. Toffler, A. (1980). The Third Wave. New York: Bantam Books.
- viii. Potter, W. J. (2013). Media Literacy. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.